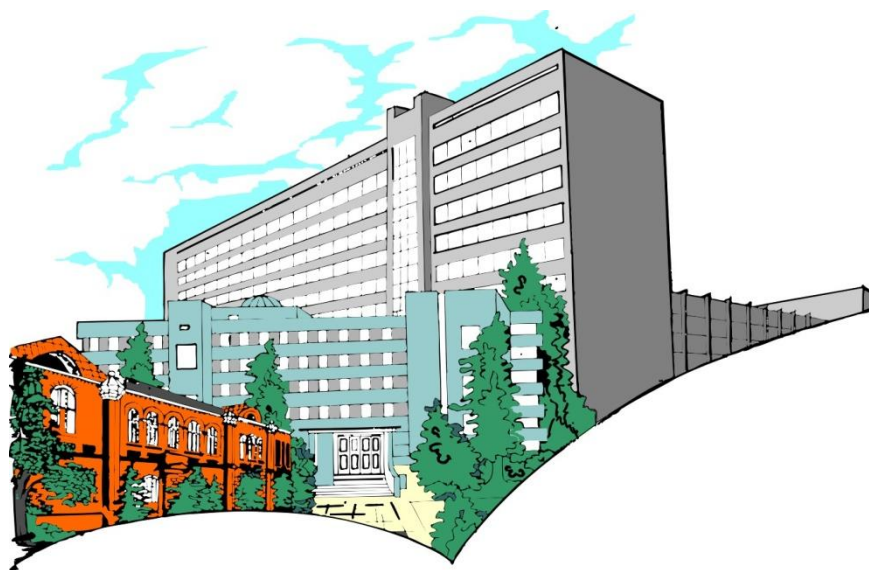

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет української філології та журналістики
Кафедра української мови

ОРФОГРАФІЧНИЙ ПРАКТИКУМ

**навчальна програма нормативної дисципліни
підготовки здобувачів ступеня вищої освіти «бакалавр»
спеціальності 035. Філологія (Українська мова та література)**

**Херсон
2019**

Програма укладена

Климович Світланою Миколаївною, кандидатом філологічних наук,
доцентом

Рецензенти:

Кричун Людмила Петрівна – декан факультету філології та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, доцент кафедри української мови, кандидат філологічних наук;

Гладкова Рита Яківна – завідувач кафедри слов'янської філології Херсонського державного університету, кандидат філологічних наук,
доцент

Затверджено

Вченою радою ХДУ
Протокол № 5 від “25” листопада 2019 р.

Погоджено

НМР ХДУ
Протокол № 4 від “16” жовтня 2019р.

Схвалено

НМР факультету української
філології та журналістики
Протокол № 1 від “05” вересня 2019р.

Розглянуто на засіданні кафедри
української мови

Протокол № 1 від “27” серпня 2019 р.

«Орфографічний практикум» – одна з перших мовознавчих дисциплін, що вивчаються на філологічних факультетах. Це пропедевтичний курс, спрямований на активізацію, поглиблення та систематизацію знань, одержаних студентами під час вивчення шкільної програми з української мови.

Предмет вивчення

Предметом вивчення є сучасні орфографічні норми української літературної мови.

Міждисциплінарні зв'язки

Курс «Орфографічний практикум» тісно пов'язаний із курсами «Сучасна українська літературна мова», «Культура українського мовлення».

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу: активізація, поглиблення та систематизація знань, одержаних студентами у школі; підготовка студентів до засвоєння інших предметів лінгвістичного циклу; зацікавлення студентів актуальними проблемами правопису з метою подальшого їх дослідження. «Орфографічний практикум» передбачає в багатьох випадках відновлення й закріплення орфографічних навичок, роботу над удосконаленням культури зв'язного усного і писемного мовлення.

Завдання курсу:

Теоретичні – ознайомити студентів з основними поняттями та категоріями орфографії; показати взаємозв'язок орфографії та орфоепії шляхом зіставлення фонетичного та морфологічного принципів правопису; виробити стійке розуміння історичного й диференційного принципів українського правопису.

Практичні – актуалізувати знання про правопис, набуті в середній школі, та поглибити їх; виробити потребу формування на основі теоретичних знань стійких практичних навичок використання основних орфографічних норм.

Компетентності

Загальні компетентності:

- здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово;
- здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями;
- здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел;
- уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми;

- здатність працювати в команді та автономно;
- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

Предметні компетентності:

- здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції;
- здатність вільно, гнучко й ефективно використовувати українську мову в усній та письмовій формі для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя;
- здатність до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних фактів.

Очікувані результати навчання

У підсумку вивчення дисципліни студенти повинні засвоїти та практично оволодіти орфографічними нормами української літературної мови; знаходити орфограми в тексті та чітко формулювати правила, що пояснюють їх написання, удосконалити навички самоперевірки; активізувати й збагатити словниковий запас; уміти користуватися лексикографічними джерелами та іншою навчально-довідковою літературою.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Вступ. Загальні відомості про мову. Українська мова – національна мова українського народу, один з вирішальних чинників самобутності його і державна мова України. Поняття орфографії. Орфограми, типи орфограм. Принципи української орфографії. Нова редакція Українського правопису (2019).

Фонетика і орфографія. Чергування звуків і відображення його на письмі. Позиційні чергування голосних звуків. Ненаголошені /e/, /и/, /o/ у різних морфемах. Чергування /y/ з /в/ та /i/ з /й/. Особливості їх вимови. Історичні чергування голосних звуків. Найдавніші чергування /e/ - /o/; /i/ - /a/; /e/ - /i/; /o/ - /a/. Чергування /o/, /e/ з /i/. Чергування /e/ з /o/ після шиплячих та /й/. Звук /a/ з етимологічного /o/. Особливості їх вимови.

Чергування приголосних /g/, /k/, /x/ з /ж/, /ч/, /ш/ і /з', /ц', /с'. Зміни приголосних при словотворенні: /g/, /ж/, /з/ + -ськ/ий/, -ств/o/ = -зьк/ий/, -ств/o/; /k/, /ч/, /ц/ + ськ/ий/, -ств/o/ = -цьк/ий/, -цств/o/; /x/, /ш/, /с/ + -ськ/ий/, -ств/o/ = -ськ/ий/, -ств/o/. Особливості написання та вимови.

Позначення м'якості приголосних на письмі вживанням м'якого знака та букв я, ю, є. Написання м'якого знака в кінці і в середині слів. Випадки, коли м'який знак не пишеться.

Подвоєння і подовження приголосних. Спрощення у групах приголосних, їх вимова. Вживання апострофа. Випадки, коли апостроф не пишеться. Сполучення літер йо,ьо.

Уподібнення приголосних за дзвінкістю/глухістю, за твердістю/м'якістю, за місцем і способом творення. Зіставлення написання та вимови звуків і звукосполук при уподібненні.

Орфоепія. Норми сучасної української вимови. Причини відхилення від орфоепічних норм. Основні риси правильної української літературної вимови. Вимова голосних у наголошеній і ненаголошеній позиціях. Вимова окремих приголосних і звукосполук. Вимова слів іншомовного походження.

Графіка й орфографія. Правопис слів разом, окремо, з дефісом.

Вживання великої букви. Правопис прізвищ, імен та імен по батькові. Правопис географічних назв.

Правопис слів іншомовного походження. Правопис прізвищ та географічних назв іншомовного походження.

Перенос частин слів з рядка в рядок. Нетотожність понять «поділ слова на склади» і «перенесення частин слова з рядка в рядок». Загальні правила переносу. Технічні правила переносу.

Морфологія і орфографія.

Іменник. Особливості відмінювання і правопис відмінкових закінчень іменників I відміни: родовий відмінок однини (тверда група – закінчення *-и*, м'яка група і мішана – *-і*); давальний і місцевий відмінки однини (закінчення *-і* та чергування приголосних перед ним); вимова звукосполучень [жц'], [шц'], [чц'], [т'ц']; орудний відмінок однини (закінчення *-ею* в іменниках мішаної групи); клична форма (різні закінчення для іменників твердої та м'якої та мішаної груп, для іменників чоловічого та жіночого роду); родовий відмінок множини (нульове закінчення, м'який знак у кінці слів, паралельні форми; передача на письмі ненаголошених голосних /e/, /u/; поява голосних /o/, /e/; збереження подвоєння в словах іншомовного походження; закінчення *-ах* у місцевому відмінку множини).

Особливості відмінювання і правопис відмінкових закінчень іменників II відміни: *-а(-я)*, *-у(-ю)* у родовому відмінку однини, паралельні закінчення; закінчення *-ові(-еві)*, *-у(-ю)* у давальному і місцевому відмінках однини, паралельні форми; зміна приголосних /g/, /k/, /x/ на /z'/, /ц'/, /с'/ перед *i*; залежність відмінкових закінчень іменників чоловічого роду у знахідному відмінку однини від лексико-семантичного поділу їх на істоти і неістоти; паралельні закінчення; закінчення *-ом*, *-ем*, *-єм* в орудному відмінку однини; закінчення іменників у кличній формі (*-у(-ю)*, *-е*); закінчення *-и*, *-а(-я)*, *-і(-і)* у називному відмінку множини; наявність паралельних форм; закінчення *-ів* і нульове закінчення у родовому відмінку множини; наявність паралельних форм; закінчення у назвах істот і неістот у знахідному відмінку множини, наявність паралельних форм; паралельні форми в орудному відмінку множини; закінчення *-ах* у місцевому відмінку множини.

Особливості відмінювання і правопис відмінкових закінчень іменників III відміни: наявність і відсутність подвоєння літер перед закінченням *-ю* в орудному відмінку однини; апостроф перед закінченням *-ю*; особливості відмінювання іменника *мати*; закінчення *-ах*, *-ях* (а не *-ам*, *-ям*) у місцевому відмінку множини.

Особливості відмінювання і правопис відмінкових закінчень іменників IV відміни: суфіксальні форми непрямих відмінків типу *теляти, поросяти*; безсуфіксні та суфіксальні форми в родовому і орудному відмінках іменників типу *ім'я, плем'я*.

Відмінювання іменників, які перебувають поза відмінами.

Прикметник. Поділ прикметників на групи за значенням. Вищий і найвищий ступені порівняння якісних прикметників. Особливості вживання синтетичних і аналітичних форм вищого і найвищого ступенів якісних прикметників. Особливості відмінювання і правопис відмінкових закінчень прикметників твердої та м'якої групи; паралельні форми закінчень у місцевому відмінку однини. Особливості відмінювання прикметників на *-лиций*.

Числівник. Зв'язок числівників з іменниками. Відмінювання простих (власне кількісних) числівників *один, два, три, чотири, п'ять – десять* тощо; *сорок, сто*; паралельні форми (*п'яти* і *п'ятьох*); правопис відмінкових закінчень (м'який знак). Відмінювання і правопис складних числівників на позичення десятків і сотень. Відмінювання і правопис складених числівників. Відмінювання і правопис неозначено-кількісних, збірних, дробових і порядкових числівників.

Займенник. Відмінювання і правопис особових та зворотного займенника. Паралельні відмінкові форми. Прийменники при особових займенниках у непрямих відмінках. Відмінювання займенників за прикметниковим і числівниковим зразками.

Дієслово. Правопис особових закінчень дієслів: *е, є* у закінченнях дієслів першої дієвідміни та *и, ї* у закінченнях дієслів другої дієвідміни, м'який знак у закінченнях дієслів. Паралельні закінчення в особових формах дієслів (*-емо, -ем, -імо, -ім* та ін.), особливості їх функціонування в українській мові.

Творення і правопис дієприкметників в українській мові (суфікси *-уч(-юч-), -ач(-яч-), -л-, -н-, -ен-, -ан(-ян-)*). Творення правопис дієприслівників (суфікси *-учи(-ючи), -ачи(-ячи), -ши, -вши*). Написання *и* у суфіксах дієприслівників недоконаного виду та закінчення *і* – у називному відмінку множини активних дієприкметників теперішнього часу.

Написання *н* і *нн* у суфіксах дієприкметників і прикметників.

Прислівник. Особливості творення прислівників. Написання прислівників разом і з дефісом. Правопис прислівникових сполучень. Написання *не, ні* у прислівниках. Написання *н, нн* у прислівниках.

Службові слова. Правопис складних прийменників разом і з дефісом. Правопис складених прийменників типу *з приводу, в силу, на випадок* тощо. Написання і вимова кінцевих дзвінких приголосних прийменників *з, без, через, повз, від, під, попід, між, понад* тощо перед початковим глухим приголосним наступного слова.

Правопис складних і складених сполучників. Роль наголосу у розмежуванні сполучників і однозвучних з ними слів, що належать до інших частин мови.

Написання часток разом, з дефісом і окремо.

Написання часток *не* і *ні* з різними частинами мови.

Правопис вигуків, звуконаслідувальних слів і мовних виразів етикету.

Номер та назва змістових модулів

Змістовий модуль №1

Тема: Фонетика. Графіка і орфографія. Орфоепія

Практичні модулі

1. Диктант на перевірку грамотності. Поняття орфографії. Орфограми, типи орфограм. Принципи української орфографії. Нова редакція Українського правопису (2019).
2. Історичні чергування голосних звуків. Найдавніші чергування /e/ - /o/; /i/ - /a/; /e/ - /i/; /o/ - /a/. Чергування /o/, /e/ з /i/. Чергування /e/ з /o/ після шиплячих та /й/. Звук /a/ з етимологічного /o/. Особливості їх вимови.
3. Чергування приголосних /g/, /k/, /x/ з /ж/, /ч/, /ш/ і /з'/, /ц'/, /с'/ . Зміни приголосних при словотворенні: /g/, /ж/, /з/ + -ськ/ий/, -ств/o/ = -зьк/ий/, -ств/o/; /k/, /ч/, /ц/ + ськ/ий/, -ств/o/ = -цьк/ий/, -цтв/o/; /x/, /ш/, /с/ + -ськ/ий/, -ств/o/ = -ськ/ий/, -ств/o/. Особливості написання та вимови.
4. Позначення м'якості приголосних на письмі вживанням м'якого знака та букв *я*, *ю*, *є*. Написання м'якого знака в кінці і в середині слів. Випадки, коли м'який знак не пишеться.
5. Подвоєння і подовження приголосних. Спрощення у групах приголосних, їх вимова. Вживання апострофа. Випадки, коли апостроф не пишеться. Сполучення літер *йо*, *ьо*.
6. Правопис слів разом, окремо, з дефісом.
7. Вживання великої букви. Правопис прізвищ, імен та імен по батькові. Правопис географічних назв.
8. Правопис слів іншомовного походження. Правопис прізвищ та географічних назв іншомовного походження.

Модулі самостійної роботи

1. Загальні відомості про мову. Українська мова – національна мова українського народу, один з вирішальних чинників самобутності його і державна мова України.
2. Чергування звуків і відображення його на письмі. Позиційні чергування голосних звуків. Ненаголошені /e/, /и/, /o/ у різних морфемах. Чергування /y/ з /в/ та /i/ з /й/. Особливості їх вимови.
3. Уподібнення приголосних за дзвінкістю/глухістю, за твердістю/м'якістю, за місцем і способом творення. Зіставлення написання та вимови звуків і звукосполук при уподібненні.
4. Норми сучасної української вимови. Причини відхилення від орфоепічних норм. Основні риси правильної української літературної вимови. Вимова

- голосних у наголошеній і ненаголошеній позиціях. Вимова окремих приголосних і звукосполук. Вимова слів іншомовного походження.
5. Перенос частин слів з рядка в рядок. Нетотожність понять «поділ слова на склади» і «перенесення частин слова з рядка в рядок». Загальні правила переносу. Технічні правила переносу.

Змістовий модуль № 2

Тема: Морфологія і орфографія

Практичні модулі

1. Іменник. Особливості відмінювання і правопис відмінкових закінчень іменників I відміни. Особливості відмінювання і правопис закінчень іменників II відміни.
2. Особливості відмінювання і правопис відмінкових закінчень іменників III, IV відмін. Відмінювання іменників, які перебувають поза відмінами.
3. Числівник. Зв'язок числівників з іменниками. Відмінювання і правопис простих, складних і складених числівників.
4. Займенник. Розряди займенників. Відмінювання і правопис займенників. Творення і правопис заперечних та неозначених займенників.
5. Дієслово. Поділ дієслів на дієвідміни. Дієвідмінювання дієслів. Правопис особових закінчень дієслів I, II дієвідмін. Дієприкметник, творення і правопис дієприкметників.
6. Прислівник. Особливості творення прислівників. Написання прислівників разом і з дефісом. Написання *не, ні* у прислівниках.
7. Службові слова. Правопис складних прийменників разом і з дефісом. Написання складених прийменників окремо. Правопис складних і складених сполучників. Написання часток разом, з дефісом і окремо. Написання часток *не, ні* з різними частинами мовами.
8. Диктант. Граматичне завдання.

Модулі самостійної роботи

1. Поділ прикметників на групи за значенням. Вищий і найвищий ступені порівняння якісних прикметників. Особливості вживання синтетичних і аналітичних форм вищого і найвищого ступенів якісних прикметників.
2. Прикметник. Особливості відмінювання і правопис відмінкових закінчень прикметників твердої та м'якої групи; паралельні форми закінчень у місцевому відмінку однини. Особливості відмінювання прикметників на *-лиций*.
3. Розряди числівників за значенням і будовою.
4. Написання *н* і *nn* у суфіксах дієприкметників і прикметників.
5. Дієприслівник. Творення і правопис дієприслівників.

Рекомендована література

Базова література

1. Зубков М. Українська мова / Універсальний довідник. Харків: ВД «Школа», 2009. 496 с.
2. Козачук Г. О., Шкуратяна Н. Г. Практичний курс української мови. Київ, 2008. 397 с.
3. Навчально-методичний посібник : Методика реалізації Українського правопису в новій редакції у закладах загальної середньої освіти / В.М. Терещенко, А.О. Панченков. Харків : Соняшник, 2019. 256 с.
4. Нечволод Л. Сучасний український правопис: комплексний довідник: правила, коментарі, приклади, винятки / 3-тє видання, виправлене та доповнене. Харків: Торсінг плюс, 2006. 223 с.
5. Український правопис / АН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т української мови. 4-те, випр. і доп. Київ: Наукова думка, 2008. 240 с.
6. Українська мова: Практикум і навч. посібник / Пазяк О., Сербенська О., Фурдуй М., Шевченко Л. Київ: Либідь, 2000. 384 с.
7. Фурдуй М. Українська мова. Практикум з правопису. Київ: Либідь, 2004. 269 с.
8. Шевчук С., Лобода Т. Практикум з української мови. Модульний курс. Київ: Вища школа, 2006. 326 с.
9. Ющук І. Практикум з правопису української мови. Київ: Освіта, 2000. 254 с.
10. Ющук І. Практикум з правопису і граматики української мови. Київ: Освіта, 2012. 270 с.

Допоміжна література

1. Голосовська Г. За десять друга чи без десяти два? *Дивослово*. 2012. №04(661). С.42.
2. Городенська К. Правопис власних назв іншомовного походження. *Дивослово*. 2013. №11(680). С. 52.
3. Городенська К. Тонкощі відмінювання прізвищ. *Дивослово*. 2013. №02(671). С.38-42.
4. Городенська К. Уживання та правопис новітніх запозичень. 2017. №12(729). С.40-41.
5. Задорожній В. Кличний відмінок іменників на *-ець* у сучасній українській мові. *Дивослово*. 2005. №3. С.39-42.
6. Коць Т. Словотвір іменників у мові преси початку ХХ століття і становлення граматичної норми. *Мовознавство*. 2012. № 2. С. 83-91.
7. Кравець М. Відмінювання, правопис, вживання займенника у мовленні. *Дивослово*. 2005. №3. С.24-26.
8. Кулаківська О. Зауваги щодо доцільності вживання деяких іншомовних слів. *Дивослово*. 2016. №03(708). С.40-41.
9. Кулаковська О. Деякі зауваги щодо іменника. *Дивослово*. 2017. №05(722). С.38-39.

10. Лаврінець О. Ще раз про «Український правопис». *Дивослово*. 2011. №01(646). С. 40-43.
11. Мельничайко В., Криський М. Виполймо мовний бур'ян. *Дивослово*. 2015. №01(694). С.47-52.
12. Омельчук С. Функціонування в сучасній українській мові прийменниково-іменникових конструкцій на позначення дефісного написання слів. *Дивослово*. 2016. №05(710). С.21-26.
13. Ріпей М. Про лексичне втілення категорії кількості (*ряд будинків, низка заходів, кілька років*). *Дивослово*. 2012. №07(664). С.49-50.
14. Ріпей М., Бореичук О. Говорімо правильно. *Дивослово*. 2013. №03(672). С.48-51.
15. Степаненко М. Найсучасніші зміни в лексико-семантичному ладі української мови. *Дивослово*. 2015. №09(702). С. 35-38.
16. Тоцька Н. Засоби милозвучності української мови. *Дивослово*. 2012. №12(669). С.38-43.
17. Фурса В. Новітні тенденції родового розмежування іншомовних невідмінюваних іменників. *Дивослово*. 2014. №09(690). С.41-43.
18. Ющук І. Логічна структура дієслівних словоформ. *Дивослово*. 2014. №02(683). С.30-32.
19. Ющук І. Милозвучність української мови. *Дивослово*. 2018. №10(739). С. 43-46.

Словники

Тлумачні словники української мови

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Голов ред. Бусел В. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
2. Івченко А. Тлумачний словник української мови. Близько 7000 слів / А. Івченко; ред. Н. Фоміна. Харків: Фоліо, 2006. 766 с.
3. Короткий тлумачний словник української мови / За ред. Д. Гринчишина. Київ: Вид. центр «Просвіта», 2010. 600 с.
4. Мазурик Д. Нове в українській лексиці: Словник-довідник. Львів: Світ, 2002. 130 с.
5. Туровська Л., Василькова Л. Нові слова та значення. Київ: Довіра. 2008. 271 с.

Словники іншомовних слів

1. Словник іншомовних слів / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ: Довіра, 2000. 1018 с.
2. Словник неологізмів: англо-український / укладачі Зацний Ю., Янков А. Вінниця: Нова Книга, 2008. 360 с.

Орфографічні словники української мови

1. Білоус М., Сербенська О. Екологія українського слова. Практичний словник-довідник. Львів: Вид. центр ЛНУ імені Франка, 2003. 68 с.
2. Бурячок А. Орфографічний словник: 4-те вид., доопрац. Київ: Наукова думка, 2002. 460 с.
3. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / Уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ: ВТФ «Перун», 2003. 896 с.
4. Головащук С. Словник-довідник з правопису та слововживання / За ред. В. Русанівського. Київ: Наукова думка, 1989. 320 с.
5. Жайворонок В. Велика чи мала літера: Словник-довідник. Київ: Наукова думка, 2004. 202 с.
6. Новий орфографічний словник української мови: Граматика в таблицях: 50000 слів / О. Амауні. Київ: Аконті, 2005. 414 с.
7. Орфографічний словник української мови: Понад 40000 слів / А. Івченко; ред. Н. Фоміна. Харків: Фоліо, 2006. 765 с.
8. Полякова Л. Український орфографічний словник з граматичними таблицями + короткий правописний коментар: 80000 слів. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. 496 с.
9. Пономарів О. Фонема Г та Г. Словник і коментар. Київ: Видавничий центр «Просвіта», 1997. 40 с.

Орфоепічні словники

1. Головащук С. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. Київ: Либідь, 1995. 192 с.
2. Головащук С. Словник наголосів. Київ: Наукова думка, 2003. 319 с.
3. Орфоепічний словник української мови / уклад.: В. Русанівський, В. Чумак, Г. Ярун; за ред. В. Русанівського. Київ: Перун, 2006. 202 с.

Інформаційні ресурси

1. Блог професора Пономарева. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/topics/ponomariiv>
2. Городенська К. Мовна мозаїка. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/263/browse?value=%D0%9C%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0+%D0%BC%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D1%97%D0%BA%D0%B0&type=subject>
3. Сайт Олександра Авраменка. URL: <http://xn--80aafnzkijm.xn--j1amh/tele-radio-lessons/12>
4. СловникUA. Портал української мови та культури. URL: <https://www.slovnyk.ua/>

Форма підсумкового контролю успішності навчання – залік.

Засоби діагностики успішності навчання – диктант, контрольна робота, тестові завдання.